

Relikwie św. Jakuba Apostoła w krzyżu relikwiarzowym ks. biskupa Adolfa Piotra Szelażka¹

Wstęp

Jednym z przejawów czci oddawanej przez wieki świętym w Kościele, w tym św. Jakubowi Większemu, był i jest kult ich relikwii. W dotychczasowej historiografii badań nad kultem świętego Apostoła na ziemiach polskich zagadnienie to było traktowane niemal marginalnie². Jest to po części zrozumiałe, gdyż należy ono do trudnych badawczo. Na kwerendę oczekuje bowiem z jednej strony bardzo rozległy piśmienny materiał źródłowy, z drugiej natomiast badaniami trzeba objąć także zachowane relikwie (relikwiarze) rozproszone po całej Polsce.

Dobrze, że w zestawianych na bieżąco kalendarzach ilustrujących rozwój rzeczywistości Dróg Jakubowych w Polsce, opracowywanych głównie przez E. Mendyka, F. Mróza oraz Ł. Mróza, odnotowuje się ich obecność przy różnych wydarzeniach jakubowych³. To z tych publi-

¹ Publikacja powstała w ramach realizowanego, międzynarodowego grantu NCN „Camino de Santiago i grób św. Jakuba: od historii do hermeneutyki wiary”.

² O potrzebie tych badań zob.: H. Manikowska, *Badania nad kultem św. Jakuba na ziemiach polskich – problemy i perspektywy*, [w:] R. Knapiński (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie środkowo-wschodniej*, Lublin 2002, s. 15; W. Rozynkowski, *Relikwie św. Jakuba Większego (?) w parafii św. Wojciecha i św. Katarzyny w Boluminku – przyczynek do badań nad relikwiami św. Jakuba*, [w:] P. Roszak, W. Rozynkowski (red.), *Camino Polaco*, t. 2, Toruń 2015, s. 145–160. Wydaje się, że skromny stan badań nad relikwiami św. Jakuba Większego w Polsce nie odbiega także od stanu badań nad ich obecnością w Kościele w Europie.

³ Zob. np.: E. Mendyk, F. Mróz, Ł. Mróz, *Droga św. Jakuba w Polsce. Kalendarium wydarzeń w Świętym Roku Jakubowym 2010 i w pierwszym półroczu 2011 r.*, [w:] A. Jackow-

kacji dowiadujemy się między innymi o pojawianiu się w Polsce nowych relikwii świętego. To jednak zdecydowanie za mało, aby podejść krytycznie do przywołanego tematu badawczego.

Inspiracją do napisania niniejszego artykułu było natrafienie na relikwie św. Jakuba Większego w Archiwum Domu Generalnego Zgromadzenia Sióstr św. Teresy w Podkowie Leśnej. Okazuje się, że w spuściznie po ordynariuszu diecezji łuckiej na Wołyniu Słudze Bożym ks. biskupie Adolfie Piotrze Szelażku znajduje się krzyż relikwiarzowy. To właśnie w nim, pośród kilku relikwii, spotykamy także relikwie św. Jakuba Apostoła. W dotychczasowej literaturze poświęconej biskupowi nie zwracano na nie uwagi, a w związku z tym nie odnotowywano ich także w opracowaniach poświęconych św. Jakubowi Więszemu.

Ks. biskup Adolf Piotr Szelażek

Przybliżmy najpierw postać biskupa. Urodził się 30⁴ lipca 1865 r. w Stoczku Łukowskim na Podlasiu, jako syn Stanisława i Marianny z domu Grigoriew (Gregoriew), miał starszego brata Władysława (1863–1941) i młodszego Juliana (1867 r.)⁵. Pierwsze lata jego dzieciństwa przy-

ski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, Kraków 2011, s. 169.

⁴ Archiwum Parafialne w Stoczku Łukowskim, Akta urodzonych Parafii Stoczek od 1862 do 1874, k. 95. W licznych biografiach Adolfa Piotra Szelażka, jako data jego narodzin podawany jest dzień 1 sierpnia 1865 r. Data ta znalazła się także w autobiografii biskupa, powstałej pod koniec jego życia, a przechowywanej w Archiwum Generalnym Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Podkowie Leśnej (dalej: AGCST), Autobiografia, sygn. APSZ Aa 1-1. Zob.: *Autobiografia ks. biskupa Adolfa Szelażka*, [w:] E. Karwowska (red.), *Ksiądz biskup Adolf Piotr Szelażek: człowiek, pasterz, założyciel*, Toruń 1999, s. 83. Ponieważ nie ma podstaw, które pozwalałyby na stwierdzenie, że akt chrztu biskupa został spisany z błędną datą jego urodzenia, przyjmujemy właśnie tę datę, odnotowaną w autentycznych źródłach metrykalnych. Zauważmy, że znane są też przedwojenne publikacje, niezależne od siebie, gdzie ta data została odnotowana. Zob.: np. *Z okazji konsekracji J. E. ks. Biskupa Sufragana Płockiego*, „Kurier Płocki” 4 (1918), nr 268, s. 1: *ks. biskup Szelażek przyszedł na świat 30 lipca 1865 r. w Stoczku Łukowskim; Księga Pamiątkowa Siedlczan*, s. 480: *urodził się 30 lipca 1865 r. w Stoczku Łukowskim*. Data ta, 30 lipca, musiała więc być znana i opierała się zapewne na jakichś dokumentach.

⁵ Zob.: M. M. Grzybowski, *Szelażek Adolf Piotr*, [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 7, Warszawa 1983, s. 217–230; L. Zygnier, *Biskupa Adolfa Piotra Szelażka koncepcja teologii (studium historyczno-teologiczne)*, Toruń 1998, s. 235; B. E. Karwowska, *Ks. bp Adolf Piotr Szelażek wierny świadek Chrystusa*, Podkowa Leśna 2000, s. 212; R.K. Prokop, *Sylwetki Biskupów Łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001, s. 201–212, 217–218; W. Rozynkowski, *Ks. bp Adolf Piotr Szelażek – biskup łucki, wygnaniec w Zamku Bierzgłowskim*, „Na Rubieży” 79 (2005), s. 31–33; W. Rozynkowski, *Szelażek Adolf Piotr (1865–1950)*, [w:] K. Mikulski (red.) *Toruński Słownik Biograficzny*, Toruń 2010, s. 175–176; B. Karwowska, W. Rozynkowski,

słoniły ból osierocenia, gdyż mając niespełna półtora roku zmarła mu matka oraz młodszy brat Julian. Jego wychowaniem zajęła się wówczas druga żona Stanisława Szelążka – Eleonora z Dobraczyńskich.

Szkołę powszechną ukończył w Węgrowie, a gimnazjum w Siedlcach. We wrześniu 1883 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Płocku i 26 maja 1888 r. przyjął w katedrze płockiej święcenia kapłańskie. Dnia 2 sierpnia 1888 r. otrzymał nominację na wikariat w parafii św. Bartłomieja w Płocku. W okresie seminaryjnym dał się poznać jako wybitnie zdolny oraz pracowity uczeń, dlatego we wrześniu 1889 r. został wysłany na dalsze studia do Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie 6 lipca 1893 r. uzyskał tytuł magistra świętej teologii. Następnie powrócił do Płocka i piastował ważne funkcje diecezjalne: od 1893 r. wykładowcy w seminarium duchownym oraz sekretarza w konsystorzu generalnym, w latach 1896–1904 regensa konsystorza, w latach 1902–1910 egzaminatora prosynodalnego oraz cenzora ksiąg, w latach 1894–1896 obrońcy węzła małżeńskiego w sądzie biskupim, administratora parafii w Radzikowie (1897–1907) i Orszymowie (1907–1918), od 1902 r. był także członkiem kapituły katedralnej płockiej.

Ks. A. Szelążek wiele czasu poświęcił także na działalność społeczno-charytatywną. Dostrzegał ubóstwo rodzin, problem bezrobocia i związaną z tym emigrację zarobkową oraz brak edukacji wśród dzieci i młodzieży. W związku z tym organizował różne akcje charytatywne, był członkiem, a następnie prezesem Płockiego Towarzystwa Dobroczynności (1908–1918), przy którym z jego inicjatywy zorganizowano Sale Pracy św. Józefa dla chłopców z dwoma oddziałami: krawieckim i stolarskim.

W kwietniu 1904 r. wyjechał ponownie do Petersburga. Został tam delegowany przez kapitułę katedralną na jednego z czterech asesorów Rzymsko-Katolickiego Kolegium Duchownego w Petersburgu. Przebywał tam do początku czerwca 1907 r.

Po powrocie do Płocka zaczął ponownie prowadzić zajęcia w seminarium duchownym, wykładał: prawo kanoniczne, filozofię, socjologię, ascetykę i ekonomię polityczną. W latach 1909–1918 pełnił funkcję rektora seminarium⁶. W okresie rektorstwa odbył staż w Instytucie Psychologii

L. Zygnier, *Ks. Biskup Adolf Piotr Szelążek. Kapłan-Biskup-Wygnaniec*, Podkowa Leśna 2010, s. 106; L. Zygnier, *Biskup Adolf Piotr Szelążek – polski kanonista końca XIX i pierwszej połowy XX wieku*, [w:] S. Godek (red.), *W kręgu nowożytnej i najnowszej historii ustroju Polski*, Warszawa 2010, s. 285–302; B. Karwowska, W. Rozyński, L. Zygnier, *Gdy się kocha Boga, Kościół, swoją Ojczyznę... Adolf Piotr Szelążek (1865–1950)*, Warszawa 2011, s. 239.

⁶ Zob.: M. Grzybowski, *Rektorzy seminarium duchownego w Płocku 1710–2010*, [w:] W. Graczyk (red.), *Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku 1710–2010*, Płock 2010, s. 135–140.

Eksperymentalnej w Lipsku, poza tym odwiedził kilka ośrodków naukowych w Niemczech oraz we Francji.

Wybuch I wojny światowej zastał go za granicą. Po powrocie do kraju zaangażował się w dzieło reorganizacji Kościoła katolickiego w odradzającym się państwie polskim. Od 1916 r. brał udział w posiedzeniach i pracach Konferencji Episkopatu Prowincji Warszawskiej jako konsultor biskupa płockiego Antoniego Nowowiejskiego. Od marca 1918 r. pełnił funkcje naczelnika Wydziału Kościoła Katolickiego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W związku z nowymi obowiązkami opuścił Płock i zamieszkał w Warszawie.

Dnia 29 lipca 1918 r. papież Benedykt XV mianował ks. Szelążka biskupem tytularnym Barki i sufraganiem płockim. Jego konsekracja odbyła się 24 listopada 1918 r. w katedrze płockiej. Podjęte obowiązki w Ministerstwie Wyznań Religijnych zmusiły jednak biskupa do spędzania czasu w Warszawie, gdzie zajmował się licznymi sprawami kościelnymi. W rządzie premiera Antoniego Ponikowskiego ks. bp Szelążek pełnił kolejno stanowiska: radcy ministerialnego, naczelnika Wydziału Katolickiego, a wreszcie dyrektora departamentu. Był członkiem polskiej delegacji w prowadzonych pertraktacjach pokojowych w Rydze, brał udział w spotkaniach odnoszących się do kwestii religii i Kościoła. W latach 1921–1925 uczestniczył aktywnie w pracach nad przygotowaniem konkordatu między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską, zaś po jego ratyfikacji czuwał nad wprowadzeniem postanowień konkordatu w życie.

Kilka lat po odrodzeniu państwa polskiego po I wojnie światowej dokonano nowego podziału administracyjnego Kościoła. I tak, na przykład, istniejąca dotąd unia diecezji łuckiej z żytomierską została rozwiązana, i na wschodnich ziemiach należących do Polski powstała samodzielna diecezja łucka. Dnia 14 grudnia 1925 r. papież Pius XI mianował ks. bpa Adolfa Szelążka ordynariuszem tejże diecezji. Jego ingres do katedry łuckiej odbył się 24 lutego 1926 r.

Od początku swej posługi ordynariusz łucki prowadził aktywną działalność duszpasterską i organizacyjną, np.: w 1927 r. zwołał synod diecezjalny, pierwszy od przeszło 200 lat; do 1939 r. utworzył ponad 70 nowych parafii; założył Seminarium Duchowne Wschodniego Obrządku w Dubnie (1928 r.), które w 1931 r. zostało przekształcone w Papieskie Seminarium Wschodnie; w okresie jego rządów wzrosła liczba księży ze 140 (tytuł miał kapłanów, gdy obejmował diecezję) do 240 (do wybuchu wojny); zaprosił do pracy na Wołyniu zgromadzenia zakonne żeńskie i męskie, także obrządku wschodniego; w 1932 r. Stolica Apostolska mianowała ordynariusza łuckiego konsultorem Świętej Kongregacji

do spraw Kościoła Wschodniego; powołał do życia wiele instytucji i organizacji o charakterze religijnym i charytatywnym, itd.

Biskup Szelażek jest także założycielem Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Powstało ono na bazie dwóch stowarzyszeń religijnych: Związku Terezańskiego oraz Asocjacji Chrystusa Króla. Stowarzyszenia te miały różnorodne zadania apostołskie. Związek Terezański założył w 1928 r. ks. kanonik dr Jan Majchrzycki, kapłan diecezji łuckiej. U jego początków była grupa dwunastu nauczycielek i wychowawczyń Zakładu Wychowawczego w Świdrze koło Warszawy. Celem związku, oprócz pracy nad własnym uświęceniem, było zgodne z zasadami nowoczesnej pedagogiki katolickiej, wychowanie młodzieży w duchu św. Teresy od Dzieciątka Jezus oraz zakładanie i opieka nad Kólkami św. Teresy tzw. *Tereskami*. Członkinie Związku Terezańskiego prowadziły działalność wychowawczą w archidiecezji warszawskiej w Świdrze oraz w Łucku na Wołyniu. Asocjację Chrystusa Króla zorganizowała Maria Kubasiewicz na podstawie zezwolenia ks. biskupa Adolfa Szelażka z dnia 22 VI 1927 r. Jej celem było rozwijanie apostołstwa i misji wśród mieszkańców Wołynia, zróżnicowanego pod względem narodowościowym i wyznaniowym oraz przyczynianie się do zjednoczenia wiernych wyznania prawosławnego z Kościołem katolickim. Asocjacja liczyła około 40 członkiń i posiadała 6 placówek na Wołyniu.

Członkinie obydwu stowarzyszeń pragnęły ściślejszego związania się organizacyjnego z Kościołem oraz oddania się Bogu poprzez profesję zakonną, dlatego zwróciły się do ks. biskupa Szelażka o nadanie im statusu zgromadzenia zakonnego. Po przygotowaniu odpowiednich dokumentów biskup wysłał do Rzymu prośby o utworzenie odrębnych instytucji kościelnych: Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus oraz Kongregacji Chrystusa Króla. Kongregacja Zakonów pismem z dnia 14 VII 1936 r. zezwoliła na utworzenie jednego zgromadzenia – Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus i zatwierdziła jego konstytucje. Kanoniczna erekcja zgromadzenia nastąpiła 1 VIII 1936 r.⁷

Na początku II wojny światowej Łuck i cała diecezja zostały zajęte przez wojska radzieckie. Nowa władza sowiecka wyrzuciła biskupa z jego siedziby, zamknęła kurię i seminarium duchowne. Biskup Szelażek zamieszkał w gmachu dawnego kolegium jezuickiego. Sytuacja nie poprawiła się także od czerwca 1941 r., tzn. od momentu zajęcia diecezji przez wojska niemieckie. Latem 1944 r. wojska radzieckie zajęły ponownie Łuck. Organizująca się nowa władza próbowała zdobyć przychylność biskupa, on jednak stał się symbolem sprzeciwu wobec nowej sytuacji

⁷ B. Karwowska, W. Rozynkowski, L. Zygner, *Gdy się kocha Boga*, s. 72–74.

politycznej na Wołyniu. Pod koniec 1944 r. zaczęto wysiedlać Polaków z Ukrainy. Opuszczenie diecezji i wyjazd do Polski, w zmienionych granicach, nakazano także biskupowi A. Szelażkowi, on jednak nie opuścił swojej diecezji. W konsekwencji w nocy z 3 na 4 stycznia 1945 r. został aresztowany. Był więziony kolejno w Łucku oraz w Kijowie. W przeprowadzonym procesie zażądano dla niego kary śmierci.

Podjęmowano intensywne starania o uwolnienie biskupa Szelażka, które wspierały Stolica Apostolska, biskupi z Polski, a także dyplomacja amerykańska. Szczególnie zaangażowany w uwolnienie biskupa łuckiego był biskup kielecki Czesław Kaczmarek. Dodajmy, że ordynariusz kielecki był uczniem biskupa Szelażka, gdyż obaj pochodzili z diecezji płockiej. Zabiegi dały pozytywny skutek, dnia 14 maja 1946 r. biskup został zwolniony. Musiał jednak opuścić swoją diecezję i został deportowany do Polski, 17 maja 1946 r. przekroczył granicę w Medyce. Na niecałe trzy miesiące udzielił mu gościny biskup Cz. Kaczmarek⁸. Dnia 6 sierpnia 1946 r. biskup Szelażek opuścił Kielce i udał się w drogę do położonej pod Toruniem miejscowości Zamek Bierzgłowski. Przebudowany średniowieczny, pokrzyżacki dom zakonny, który od okresu międzywojennego był własnością diecezji chełmińskiej, stał się od tego momentu nie tylko miejscem zamieszkania Biskupa Wygnańca, ale także siedzibą tymczasowej łuckiej kurii diecezjalnej⁹.

Obecność biskupa Szelażka pod Toruniem związana była z pobytem w granicach diecezji chełmińskiej księży z diecezji łuckiej. Jednym z nich był ks. prałat Jan Szych, kanclerz kurii diecezjalnej w Łucku, który początkowo posługiwał jako kapelan w domu zakonnym sióstr pasterek w Toruniu, a następnie został administratorem parafii św. Jakuba w Toruniu. Parafia ta została przekazana mu przez ordynariusza diecezji chełmińskiej ks. biskupa Kazimierza Józefa Kowalskiego, i miała stanowić również źródło utrzymania dla bpa Szelażka, jak i grona kapłanów, głównie członków kapituły diecezji łuckiej. Ks. Szych objął parafię na początku lipca, protokół z tzw. tradycji, czyli przejęcia parafii, nosi datę 4 lipca¹⁰.

⁸ J. Śledzianowski, *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 2008, s. 139–141.

⁹ Zob.: A. Liedtke, *Zamek pokrzyżacki w Bierzgłowie obecnie letnisko kleryków i dom rekolekcyjny diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1937, passim; M. Dębowska, *Łucka kuria diecezjalna „na wygnaniu”*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 73 (2000), s. 23–32.

¹⁰ Archiwum II parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Toruniu,teczka: Parafia św. Jakuba Toruń; Archiwum Parafii św. Jakuba w Toruniu, Protokoły z wizytacji parafii św. Jakuba w Toruniu; Protokół z tradycji. W. Rozynkowski, *Z dziejów parafii św. Jakuba w Toruniu w latach 1939–1957*, [w:] K. Kluczajd (red.), *Dzieje i skarby kościoła świętojakubskiego w Toruniu*, Toruń 2010, s. 399–411.

Oprócz ks. J. Szycha w parafii świętojakubskiej posługiwali: ks. Konrad Moszkowski i ks. Michał Żukowski¹¹.

W świetle rozproszonych źródeł możemy się domyślać, że biskup przebywał wielokrotnie w parafii świętojakubskiej. Trudno niestety wizyty te zliczyć i dokładnie sprecyzować. Sprzyjały temu niewątpliwie bliskie relacje, które łączyły biskupa z ks. J. Szychem. Nie zapominajmy, że to on odegrał ogromne znaczenie w pierwszych miesiącach pobytu biskupa w Polsce. Zresztą nie tylko ordynariusz łucki był obiektem jego trosk, można powiedzieć, że to przede wszystkim ks. J. Szych zorganizował funkcjonowanie diecezji łuckiej na „wygnaniu”¹².

Biskup Szelażek przeżył bardzo głęboko śmierć ks. Jana, która miała miejsce 31 października 1947 r. na plebani parafii św. Jakuba. Pogrzeb administratora parafii odbył się dnia 3 listopada. Został on pochowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Antczaka¹³. 27 grudnia 1949 r., czyli w oktawie świąt Bożego Narodzenia, biskup łucki zachorował na gripę. Ta niegroźna z początku choroba, miała zakończyć się jednak dla ordynariusza łuckiego śmiercią. Zmarł dnia 9 lutego 1950 r.

Pogrzeb biskupa Szelażka był wielkim wydarzeniem religijny i to nie tylko dla kapłanów diecezji łuckiej. W poniedziałek 13 lutego Mszę św. żałobną w kościele św. Jakuba odprawił Prymas Polski ks. Stefan Wyszyński¹⁴. Mowę po Mszy św. wygłosił ks. infułat Teofil Skalski, prepozyt kapituły katedralnej łuckiej¹⁵. Biskup Szelażek został pochowany w krypcie kościoła pod prezbiterium. Informacja o śmierci i pogrzebie biskupa łuckiego zostały odnotowane w księdze zgonów parafii św. Jakuba¹⁶.

¹¹ Archiwum Parafii św. Jakuba w Toruniu, Protokoły z wizytacji parafii św. Jakuba w Toruniu; Kwestionariusz z 18 października 1946 roku.

¹² M. M. Grzybowski, *Adolf Piotr Szelażek, biskup łucki w 45. rocznicę śmierci (1950–1995)*, „Studia Płockie”, 24 (1996), s. 192.

¹³ „Orędownik Diecezji Chełmińskiej”, 85 (1947), s. 549; W. Rozynekowski, *Wierny do końca – w Zamku Bierzgowskim (1946–1950)*, [w:] B. Karwowska, W. Rozynekowski, L. Zygnier, *Gdy się kocha Boga, Kościół, swoją Ojczyznę... Adolf Piotr Szelażek 1885–1950*, Warszawa 2011, s. 114–118.

¹⁴ W. Rozynekowski, *Pobyty Prymasa Polski Ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w granicach obecnej diecezji toruńskiej*, „Teologia i Człowiek”, 16 (2010), s. 178–182; tenże, *Wierny do końca*, s. 149–150; W. Konopka, *Pobyty prymasa Stefana Wyszyńskiego w Toruniu. Z dziejów Kościoła katolickiego w Polsce po II wojnie światowej*, Toruń 2012, s. 35–47.

¹⁵ S. Kobyłecki, *Wspomnienie o Ks. Bp. Szelażku*, s. 110. Szczegółowy życiorys księdza zob.: J. Wolczański, *Wstęp*, [w:] Ks. Teofil Skalski, *Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900–1932. Wspomnienia*, Lublin–Rzym–Lwów 1995, s. 10–26.

¹⁶ Archiwum Parafii św. Jakuba w Toruniu, Księga zmarłych z lat 1940–1952; rok 1950 nr 24. Nie wiadomo jednak dlaczego przy wieku Biskupa podano złą datę dzienną jego narodzin: 17 czerwca 1865 roku.

Relikwie św. Jakuba Apostoła

Kult relikwii, jako jeden z aspektów rozbudowanego kultu świętych w Kościele, posiada swoją odrębną historię. Trzeba przede wszystkim zauważyć, że przez pierwsze wieki istnienia chrześcijaństwa był stopniowo odkrywany. Dobrym przykładem może być postawa św. Augustyna, który początkowo był sceptyczny, co do takiego przejawu kultu świętych. Wiemy, że jednak na skutek różnych wydarzeń, których doświadczył, związanych właśnie z relikwiami, zmienił swój stosunek do nich¹⁷. Od początku średniowiecza, z każdym kolejnym wiekiem, kult relikwii przybierał coraz to większe rozmiary i to on właśnie zaczął posiadać ogromny, niejednokrotnie decydujący wpływ na rozwój kultu konkretnych świętych¹⁸.

Wydaje się, że w spotkaniu z relikwiami dostrzeżono pewien wyjątkowy sposób spotkania z rzeczywistością, która była dostępna dla wszystkich wierzących, a nie tylko dla wybranej grupy. Do relikwii teoretycznie każdy mógł dotrzeć, niejednokrotnie dotknąć, a czasami nawet ich fragment zabrać ze sobą. Do nawiedzania doczesnych szczątków świętych zachęcała szczególnie fama cudów, które miały się dzięki ich obecności dokonywać¹⁹.

Do rozwoju kultu relikwii przyczyniło się ich umieszczanie w świątyniach. Praktykę taką spotykamy już w pierwszych wiekach chrześcijań-

¹⁷ Zob.: A. Grabar, *Martyrium. Recherches sur le culte des reliques dans l'art. Chrétien antique*, t. 1, Paris 1946; J. Kracik, *Przemiany jakościowe kultu relikwii w starożytności i wczesnym średniowieczu*, „Saeculum Christianum” 1 (1994), s. 95–107; tenże, *Relikwie*, Kraków 2002, s. 5–92.

¹⁸ Zagadnienie to w literaturze polskiej i europejskiej doczekało się już wielu ciekawych opracowań. Zob. J. Douillet, *Qu'est-ce qu'un Saint*, Paris 1957, s. 95–99; S. Beissel, *Die Verehrung der Heiligen und ihrer Reliquien in Deutschland im Mittelalter*, Darmstadt 1976; P. A. Sigal, *L'homme et le miracle dans la France médiévale (XI–XII siècle)*, Paris 1985; R. Michałowski, *Przyjaźń i dar w społeczeństwie karolińskim w świetle translacji relikwii*, „Studia Źródloznawcze” 28 (1985), s. 1–39; A. Angenendt, *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes von frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München 1994; P. J. Geary, *Le vol des reliques au moyen age*, Aubier 1993; J. M. Santserre, *Le justifications du culte des reliques dans le haut Moyen Âge*, [w:] E. Bozóky, A. M. Helvétius, (red.), *Les reliques. Objets, cultes, symboles*, Brepols 1999, s. 81–93; P. Georgie, *Les reliques des saints: novel objet historique*, [w:] E. Bozóky, A. M. Helvétius, (red.), *Les reliques. Objets, cultes, symboles*, Brepols 1999, s. 229–237; Cz. Krakowiak, *Kult relikwii w Kościele*, „Przegląd Powszechny” 11 (2000), s. 167–176; M. Starnawska, *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2008.

¹⁹ Zob.: E. Demm, *Zur Rolle des Wunders in der Heiligkeitskonzeption des Mittelalters*, „Archiv für Kulturgeschichte” 57 (1975), s. 300–344; T. Fremer, *Wunder und Magie. Zur Funktion der Heiligen im frühmittelalterlichen Christianisierungsprozess*, [w:] *Hagiographica*, Firenze 1996, s. 15–88.

stwa. Uznano jej wartość podczas Soboru Nicejskiego II w 787 r.²⁰ Od tego czasu mamy do czynienia z wymogiem obecności relikwii w obiektach sakralnych. W momencie konsekracji umieszczano je najczęściej w specjalnym zagłębieniu w ołtarzu – w tzw. *sepulchrum*. O relikwiach obecnych w obrzędzie konsekracji (dedykacji) wspominają średniowieczne formularze liturgiczne²¹. Nie mamy wątpliwości, że dzięki obecności relikwii podkreślano wyjątkowość świątyni, a także tworzonej przez nią przestrzeni²².

W średniowieczu narodził się także zwyczaj stawiania relikwii na ołtarzu²³. Praktykę tę, z punktu widzenia kultu relikwii, należy uznać za wyjątkową. Ołtarz zajmuje przecież w wyposażeniu świątyni zawsze szczególne miejsce. Jest nie tylko symbolem samego Chrystusa, ale także uprzywilejowanym miejscem, na którym dokonują się zbawcze tajemnice²⁴.

W tej epoce spotykamy także jeszcze jeden bardzo ciekawy zwyczaj oddawania czci relikwiom, związany z celebracją Mszy św. Niewielkie relikwiarze czy nieduże krzyże zawierające relikwie zwane pacyfikałami, podawano wiernym podczas Mszy św., w momencie przekazywania znaku pokoju, do ucałowania²⁵. Warto przypomnieć, że do kultu relikwii odniesiono się także podczas obrad Soboru Laterańskiego IV (1215 rok)²⁶.

Relikwie św. Jakuba Większego znajdowały się na ziemiach polskich już od średniowiecza. Dodajmy jednak, że brakuje szczegółowych badań nad tym zagadnieniem i jesteśmy zdani wyłącznie na daleko idące uogólnienia i przypuszczenia. Ponieważ św. Jakub należał w tym okresie do grona najbardziej popularnych świętych, w tym był patronem znacznej liczby świątyń parafialnych, to wręcz automatycznie nasuwa się wniosek, że zapewne, przynajmniej w niektórych tych świątyniach, znajdo-

²⁰ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 1 (325–787), oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001, s. 357.

²¹ Zob.: P. Szczaniecki, *Sacramentum dedicationis. Obrzęd poświęcenia kościoła i jego znaczenie w dziedzinie religijnej, obyczajowej i kulturalnej na podstawie źródeł polskich z XII wieku*, Lublin 1979, s. 42–43; H. J. Sobeczko, *Zgromadzeni w Imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, Opole 1999, s. 185–188.

²² M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 248.

²³ Tamże, s. 253. Por.: J. Braun, *Das christliche Altargerät in seinem Sein und in seiner Entwicklung*, München 1932, s. 469–474, 492–498.

²⁴ Zob.: J. Hani, *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*, Kraków 1994, s. 107–127; R. Walczak, *Symbolika i wystrój świątyni chrześcijańskiej*, Poznań 2005, s. 50–56.

²⁵ P. Szczaniecki, *Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o Mszy św.*, Poznań 1962, s. 176–177.

²⁶ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 2 (869–1312), oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2002, s. 305.

wały się relikwie świętego²⁷. Wydaje się jednak, że tylko poza nielicznymi przypadkami, które dodajmy trudno nawet udowodnić, nie miało to miejsca. Taki wniosek wyprowadzamy głównie z faktu braku informacji o przechowaniu w tych obiektach relikwii św. Jakuba. Generalnie, na bazie dotychczasowego skromnego stanu badań jesteśmy w stanie wysnuć wniosek, że w średniowieczu na ziemiach polskich było prawdopodobnie niewiele relikwii św. Jakuba Większego. Jest to oczywiście tylko przypuszczenie, które oczekuje na krytyczną naukową weryfikację.

Przywołajmy dwa znane przykłady potwierdzające obecność relikwii św. Jakuba Większego na obszarze dzisiejszej Polski już w średniowieczu. Około 1450 roku relikwie tegoż świętego znajdowały się w Oleśnicy Małej koło Oławy. Odnotujmy, że przechowywano tam również doczesne szczątki św. Jakuba Młodsze²⁸. Już z XIV wieku relikwie św. Jakuba mogły się znajdować w kościele premonstratensów św. Wincentego na Olbinie we Wrocławiu²⁹.

Możemy założyć, że relikwie świętego z Hiszpanii trafiały na ziemie polskie także w okresie nowożytnym, trudno jednak cokolwiek bliższego powiedzieć o tym zjawisku. Dopiero dla ostatnich lat możemy prześledzić historię niektórych relikwii. Dla przykładu relikwie św. Jakuba Większego pozyskane dla parafii w Jakubowie, Łebie, czy Lęborku pochodzą z Rzymu. Zostały one sprowadzone w następujących latach: Jakubów – 2005 r., Lębork – 2010 r. oraz Łeba – 2008 r.³⁰ Oprócz tych miejsc relikwie św. Jakuba spotykamy jeszcze w następujących miejscowościach: Brzesko, Leśna, Podegrodzie, Sączów, Strzelno³¹, Szczyrk, Więclawice Stare oraz Tuchów³². Możemy założyć, że to nie wszystkie miejsca, w których

²⁷ Zob.: K. Szczepkowska-Naliwajek, *Relikwiarze średniowiecznej Europy od IV do początku XVI wieku. Geneza, treści, styl i techniki wykonania*, Warszawa 1996, s. 36.

²⁸ Tamże, s. 37.

²⁹ H. Manikowska, *Badania nad kultem św. Jakuba*, s. 21.

³⁰ W. Hass, „(...) do grobu św. Jakuba...” – czyli kilka uwag o dawnej i współczesnej czci oddawanej relikwiom oraz głównym celom pielgrzymek do Santiago de Compostela, [w:] I. Hodorowicz, F. Mróz (red.), *Pielgrzymi na Drodze św. Jakuba. Przeszość i terażniejszość*, Kraków 2009, s. 51; O. P. Pawlik, *Świątynia pw. Jakuba Apostoła w Lęborku na europejskiej sieci Camino de Santiago (Dróg św. Jakuba)*, [w:] W. Rozynkowski, A. Zajączkowska (red.), *Drogi św. Jakuba na obszarze krajów południowego wybrzeża Bałtyku*, Lębork 2010, s. 73; Ks. Z. Myszak, *Santiago de Leba – budowa parafii i kościoła pw. św. Jakuba Apostoła w Łebie*, [w:] tamże, s. 80–81.

³¹ Zob.: Ł. Łbik, *Kolekcja relikwii z kujawskiego Strzelna*, „Materiały do Dziejów Kujaw i Sztuki Bydgoszczy i Regionu” 5 (2000), s. 116; M. Starnawska, *Świętych życie po życiu*, s. 135.

³² Zob. mapę: *Sanktuaria św. Jakuba Starszego Apostoła, ośrodki z relikwiami Świętego, a także rozmieszczenie znalezisk muszli jakubowych w Polsce (stan na 1 września 2011 r.)*, [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, Kraków 2011.

można doszukiwać się obecnie w Polsce doczesnych szczątek św. Jakuba Apostoła.

Zajmując się kultem św. Jakuba Większego, w tym kultem jego relikwii, niejednokrotnie stoimy przed podstawowym pytaniem: Który z Jakubów został wymieniony w źródle? Dlaczego? Analizując średniowieczne źródła natrafiamy często na trudność z rozróżnieniem, o którego z Jakubów może chodzić: Większego, czy Mniejszego. W źródłach bowiem, najczęściej mówi się ogólnie o św. Jakubie. Jak zauważono w historiografii pewną sugestią, co do rozróżnienia obydwu świętych może być fakt, że św. Jakub Mniejszy występuje często w towarzystwie św. Filipa³³. Jest to związane z tym, że obydwaj święci byli wspominani w kalendarzu liturgicznym razem tego samego dnia, tzn. 1 maja.

W wątpliwych sytuacjach przy rozróżnianiu obydwu świętych pomagają nam często dopiero źródła nowożytne, zabytki ikonograficzne, czy wreszcie tradycja kultu danego świętego w konkretnym miejscu. Odnosnie historii kultu św. Jakuba w Polsce przyjmuje się, tak, jak i w całej Europie, że od wczesnego średniowiecza rozpowszechnił się zwłaszcza kult św. Jakuba Większego³⁴. Wydaje się jednak, że rozwój jego kultu przyczyniał się także do rozwoju kultu św. Jakuba Mniejszego. W związku z tym podczas kwerendy źródłowej należy zwrócić uwagę na to, czy obok św. Jakuba Większego nie spotykamy przypadkiem także odniesień do św. Jakuba Mniejszego. W konkretnych miejscach może być nawet i tak, że głównym kultem otaczano tego drugiego świętego.

Krzyż relikwiarzowy

Przejdźmy w tym miejscu bezpośrednio do interesujących nas relikwii św. Jakuba Apostoła przechowywanych w Domu Generalnym sióstr terezjanek w Podkowie Leśnej. Okazuje się, że w spuściznie dotyczącej Sługi Bożego ks. bpa Adolfa Piotra Szelażka natrafiamy na krzyż relikwiarzowy. Zawiera on następujące relikwie: św. Jakuba Apostoła, św. Teresy od Dzieciątka Jezus (fragment welonu), św. Joanny Francuskiej (d'Arc), św. Teresy z Avila, św. Wojciecha, św. Tomasza Apostoła, św. Anzelma Biskupa oraz św. Juliana Pustelnika.

Nasze zainteresowanie budzą oczywiście relikwie św. Jakuba Większego. Niestety niewiele jesteście w stanie powiedzieć zarówno o krzy-

³³ Zob.: J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 150–151.

³⁴ W. Schenk, *Kult świętych w Polsce. Zarys historyczny*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 13 (1966), z. 4, s. 81.

żu relikwiarzowym, jak i o samych relikwiach. Nie wiemy nawet kiedy krzyż znalazł się w posiadaniu księdza biskupa, kiedy go nabył lub też od kogo i kiedy go otrzymał.

Mając na uwadze, że znajdują się w nim relikwie św. Teresy od Dzieciątka Jezus, możemy przyjąć, że relikwiarz w takiej postaci, jakiej zachował się do naszych czasów powstał nie prędzej jak po kanonizacji św. Teresy, czyli po 17 maja 1925 roku³⁵. Pozostałe relikwie dotyczą osób wyniesionych na ołtarze znacznie wcześniej, tak więc nie można wykluczyć, że zarówno sam krzyż relikwiarzowy powstał przed 1925 rokiem, jak i że relikwie św. Teresy umieszczono w nim jako ostatnie, czyli dopiero po kanonizacji karmelitanki. Nie można też odrzucić, że relikwie karmelitanki pojawiły się w krzyżu już po jej beatyfikacji, która miała miejsce 29 kwietnia 1923 roku. Są to jednak tylko przypuszczenia. Należy mieć nadzieję, że dalsza kwerenda źródłowa rzuci nam w przyszłości światło na stawiane obecnie pytania.

Jeżeli przyjmiemy, że zachowany do dnia dzisiejszego krzyż relikwiarzowy powstał po kanonizacji św. Teresy, to możemy przyjąć, że trafił on do bpa A. Szelągka w okresie, kiedy był on już biskupem diecezji łuckiej, czyli od początku 1926 r. Wydaje się, że na niektórych z zachowanych zdjęć przedstawiających ordynariusza łuckiego możemy zauważyć noszony przez niego właśnie ten krzyż.

Niestety nic nie wiemy o ewentualnych związkach biskupa łuckiego ze św. Jakubem Apostołem. Zestaw świętych w relikwiarzu nie był na pewno przypadkowy. Jak daleko odzwierciedlał on duchową więź biskupa ze świętymi trudno rozstrzygnąć. Mając jednak na uwadze, wyjątkowe i przemyślane odniesienie biskupa do św. Teresy od Dzieciątka Jezus trudno nam przyjąć, że i relikwie św. Jakuba Apostoła znalazł się w jego osobistym krzyżu relikwiarzowym przypadkowo.

Zakończenie

Niniejszym artykułem chcieliśmy zwrócić uwagę na jedno z ważniejszych zagadnień dotyczących przejawów kultu św. Jakuba Większego, mianowicie na kult jego relikwii. Jest to temat niezwykle ważny w kontekście kompleksowych badań nad kultem tegoż świętego na ziemiach polskich. Jak widać jest w nim wiele jeszcze do zrobienia.

Opisywany przykład relikwii znajdujących się w krzyżu relikwiarzowym, obecnie już Sługi Bożego, ks. bpa Adolfa Piotra Szelągka pozwa-

³⁵ *Sługa Boży ks. bp Adolf Piotr Szelązek, Zapatrzony w Małą Świątą, Pisma*, t. 1, oprac. H. Augustynowicz, W. Rozynkowski, Kraków 2015, s. 9.

la nam na wysunięcie ważnego postulatu badawczego. Mianowicie, na kwerendę oczekują zbiory relikwii, które są przechowywane nie tylko w parafiach całej Polski, ale także w archiwach i zbiorach zakonnych³⁶.

Relics of St. James the Apostle in the Reliquary Cross of Rev. Bishop Adolf Piotr Szelążek

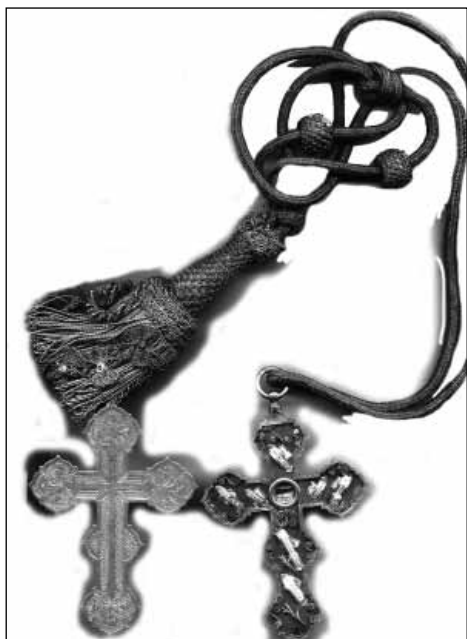
Summary

The cult of relics has been one of the signs of reverence of the saints in the Church, including St. James. This topic was actually of marginal importance in the past historiography devoted to the cult of St. Apostle in the Polish land. This is partly understandable as it is a difficult issue when it comes to research. Extensive written source materials are awaiting search query and also the preserved relics (reliquaries) dispersed all around Poland should be examined.

This article was inspired by relics of St. James the Great found in the Archives of the General House of the Congregation of the Nuns of St. Therese in Podkowa Leśna. It turns out that a reliquary cross can be found in the legacy of diocesan ordinary in Volhynia, Servant of God, Rev. Bishop Adolf Piotr Szelążek. This cross contains, among other things, the relics of St. James the Apostle. They were not mentioned so far in the literature about the bishop or in studies devoted to St. James the Great.

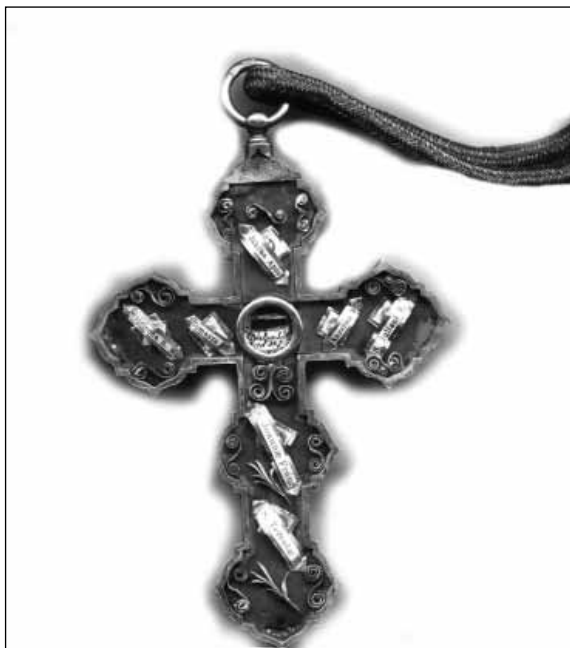
*Prof. dr hab. Waldemar Rozynekowski
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń*

³⁶ Na kwestię kwerendy w parafiach zwróciłem uwagę w artykule: W. Rozynekowski, *Relikwie św. Jakuba Większego (?) w parafii św. Wojciecha i św. Katarzyny w Boluminku – przyczynek do badań nad relikwiami św. Jakuba*, [w:] P. Roszak, W. Rozynekowski (red.), *Camino Polaco*, t. 2, Toruń 2015, s. 145–160.

Krzyż relikwiarzowy Sługi Bożego ks. bpa Adolfa Piotra Szelaźka przechowywany w Domu Generalnym sióstr tereźjanek w Podkowie Leśnej

Relikwie św. Jakuba Apostoła, św. Teresy od Dzieciątka Jezus (fragment welonu), św. Joanny Francuskiej (d'Arc), św. Teresy z Avila, św. Wojciecha, św. Tomasza Apostoła, św. Anzelma Biskupa oraz św. Juliana Pustelnika umieszczone w krzyżu relikwiarzowym Sługi Bożego ks. bpa Adolfa Piotra Szelążka

Krzyż relikwiarzowy Sługi Bożego ks. bpa Adolfa Piotra Szelążka (detal)

DROGA ŚW. JAKUBA W POLSCE –
HISTORIA, TERAŹNIEJSZOŚĆ, PRZYSZŁOŚĆ.
W 10. ROCZNICĘ OTWARCIA
PIERWSZEGO POLSKIEGO
ODCINKA CAMINO DE SANTIAGO

THE WAY OF ST. JAMES IN POLAND –
PAST, PRESENT, FUTURE.
THE 10TH ANNIVERSARY OF THE OPENING
OF THE FIRST POLISH SECTION
OF CAMINO DE SANTIAGO

EL CAMINO DE SANTIAGO EN POLONIA -
SU HISTORIA, PRESENTE Y FUTURO.
EN EL DECIMO ANIVERSARIO
DE LA INAUGURACION DEL PRIMER TRAMO
POLACO DE LA RUTA JACOBEOA

THE CONFRATERNITY OF ST. JAMES THE APOSTLE – DISTRICT OF MAŁOPOLSKA, WIĘCŁAWICE STARE

LA COFRADÍA DEL APÓSTOL SANTIAGO EN WIĘCŁAWICE STARE

THE WAY OF ST. JAMES IN POLAND –
PAST, PRESENT, FUTURE.

THE 10TH ANNIVERSARY OF THE
OPENING OF THE FIRST POLISH
SECTION OF CAMINO DE SANTIAGO

EL CAMINO DE SANTIAGO
EN POLONIA –
SU HISTORIA, PRESENTE Y FUTURO.
EN EL DECIMO ANIVERSARIO DE LA
INAUGURACION DEL PRIMER TRAMO
POLACO DE LA RUTA JACOBEA

Eds. by/ Redacción:
Ks. PIOTR ROSZAK
FRANCISZEK MRÓZ

WYDAWNICTWO «CZUWAJMY»

Kraków 2015

BRACTWO ŚW. JAKUBA APOSTOŁA W WIĘCŁAWICACH STARYCH

DROGA ŚW. JAKUBA W POLSCE –
HISTORIA, TERAŹNIEJSZOŚĆ,
PRZYSZŁOŚĆ.
W 10. ROCZNICĘ OTWARCIA
PIERWSZEGO POLSKIEGO
ODCINKA CAMINO DE SANTIAGO

STUDIA I MATERIAŁY
dedykowane
Prof. dr. hab. Antoniemu Jackowskiemu

pod redakcją:
Ks. PIOTRA ROSZAKA
FRANCISZKA MROZA

WYDAWNICTWO «CZUWAJMY»
Kraków 2015

Ante Jelenc

Profesorowi
Antoniemu Jackowskiemu

NINIEJSZĄ KSIĘGĘ
dedykują

PRZYJACIELE,
PRACOWNICY NAUKOWI,
WYCHOWANKOWIE I STUDENCI,
CZŁONKOWIE BRACTWA ŚW. JAKUBA APOSTOŁA
W WIĘCŁAWICACH STARYCH,
PIELGRZYMI

Spis treści

Contents

Słowo od Redakcji	13
Editorial	17
Palabras del Editor	21
TABULA GLATURATORIA	25
Publikacje prof. dr. hab. Antoniego Jackowskiego	39
The list of scientific papers by Prof. dr hab. Antoni Jackowski	39
STUDIA I MATERIAŁY / STUDIES AND MATERIALS	
ESTUDIOS Y MATERIALES	75
<i>Ks. biskup Julián Barrio Barrio</i>	
Prefacio	77
Przedmowa	79
Preface	81
<i>Carlos Ortiz de Landázuri</i>	
La razón del culto jacobeo en el <i>Codex Calixtinus</i> : Una “traslatio” avalada por 22 milagros	83
Dowód kultu Jakubowego w <i>Codex Calixtinus</i> : «traslatio» potwierdzona przez 22 cuda	95
<i>Jean-Claude Benazet</i>	
Histoire, légende et musique sur le chemin de St Jacques. Les origines du miracle et de la légende du pendu-dépendu	97
Historia, legenda i muzyka na Drodze św. Jakuba. Cud i legenda „pendu-dépendu”	103
<i>Beata Gałuszka, Rafał Koszek</i>	
Obraz Półwyspu Iberyjskiego w piątej księdze <i>Kodeksu Kalikstyńskiego</i>	109
The image of the Iberian Peninsula in the fifth book of <i>Codex Calixtinus</i>	122
<i>Wojciech Mruk</i>	
Błogosławiony o świętym czyli bł. Jakub de Voragine o św. Jakubie Większym	125
Blessed about Saint. Blessed James de Voragine about Saint James the More	132

<i>Jerzy Pawlikowski</i>	
Zakon Świętego Jakuba Większego (Zakon Santiago) – geneza i rola w kulturze	133
The Order of St. James (Order of Santiago) – The genesis and role in the culture	149
<i>Andrzej M. Wyrwa</i>	
Nowy ślad pielgrzymowania z ziem polskich do Santiago de Compostela?	
Muszla pielgrzymia z Łowicza	153
New Traces of Pilgrimages from Poland to Santiago de Compostela?	
A Shell of a Pilgrim from Łowicz	161
<i>Waldemar Rozynekowski</i>	
Relikwie św. Jakuba Apostoła w krzyżu relikwiarzowym	
ks. biskupa Adolfa Piotra Szelażka	163
Relics of St. James the Apostle in the Reliquary Cross	
of Rev. Bishop Adolf Piotr Szelażek	175
<i>Ks. mgr Jakub Kuchta</i>	
Kult św. Jakuba Starszego w nauczaniu papieskim	179
The Cult of St. James in Papal Teachings	193
<i>Agnieszka Jaworska</i>	
Camino i chrześcijańska tożsamość Europy – kilka propozycji na przyszłość	195
Camino and Christian identity of Europe – some suggestions for the future	206
<i>Lukasz Stefaniak</i>	
Camino de Santiago, jako szlak kulturowy. Istotowe znaczenie i konsekwencje	
określenia „kulturowy”	207
Camino de Santiago, as a cultural route. The substantial meaning	
and implications of the term „cultural”	223
<i>Józef Kukulak, Małgorzata Szelińska-Kukulak</i>	
Braga jako ośrodek turystyki religijnej na Portugalskiej Drodze św. Jakuba	225
Braga as a Religious Tourism Centre in the Portuguese Way of St. James	241
<i>Bogna Matuszewska-Sulima</i>	
Droga św. Jakuba – terażniejszość i przyszłość	255
Today and tomorrow of the Ways of St. James	265
<i>Lucyna Przybylska</i>	
Ulice św. Jakuba w Polsce	267
Streets of St. James in Poland	281
<i>Tomasz Duda</i>	
Pomorska Droga św. Jakuba – kontynuacja tradycji pielgrzymowania Pomorzan	
czy nowa przestrzeń turystyki religijnej Polski Północnej?	283
Pomeranian Way of Saint James – a continuation of Pomeranian’s pilgrimage	
tradition or a new religious tourism space of Northern Poland?	296
<i>Grzegorz Bednarek, Ryszard Bożek, Wiesław Czajka, Jerzy Kazmierczak, Reginia Madej-Janiszek,</i>	
<i>Jerzy Pawlikowski, Anna Przygoda-Golenia, Beata Skwierczyńska-Mizerska, Lukasz Stefaniak</i>	
Sieć Drogi św. Jakuba na Mazowszu	297
The Network of Ways of St. James in Mazovia	320

Ryszard Bożek, Jerzy Pawlikowski, Łukasz Stefaniak

- Świętokrzyska Droga św. Jakuba – od Warszawy na Święty Krzyż (zarys przebiegu). Jako pierwszy etap Drogi Miłosierdzia z Warszawy do Krakowa ... 321
 Świętokrzyska Way of St. James – from Warsaw to the Holy Cross (outline the course). As the first stage of the Way of Mercy from Warsaw to Krakow 335

dr Marek Okoń

- Wilsnack – późnośredniowieczne sanktuarium Św. Krwi w Marchii Brandenburskiej 337
 Wilsnack – Late Medieval Holy Blood Shrine in the March of Brandenburg 352

Ks. Henryk Romanik

- „Mane nobiscum Domine”. Tradycja pielgrzymek do Świętej Hostii w pomorskich Osiekach 357
 “Mane Nobiscum Domine”. The Tradition of Pilgrimages to the Holy Host in Osieki in Pomerania 384

Oresta Bordun, Jacek Marian Hołub

- Kult św. Jakuba Apostoła we Lwowie – stan badań i prace nad przedłużeniem Drogi św. Jakuba *Via Regia* na Ukrainie 385
 Saint James Apostle religious cult in Lviv – the state of research and working on continuation of road of Saint James *Via Regia* on Ukraine 405
 Культ святого Якова Апостола у Львові – стан дослідження і праця над продовженням Дороги св. Якова *Via Regia* на Україні 405

Franciszek Mróz

- Wiedza o *Camino de Santiago* wśród studentów kierunku „Turystyka i rekreacja” ... 407
 Knowledge about *Camino de Santiago* among students of Tourism and Recreation . 413

Franciszek Mróz

- Droga św. Jakuba w Polsce. Kalendarium wydarzeń: styczeń–lipiec 2015 r. 415
 The Way of St. James in Poland. Calendar of events: January – July 2015 423

KOMUNIKATY / MESSAGES / MENSAJES 425

Jacek Matuszczak

- Nowa Droga – na szlaku św. Jakuba 427
 New Road – On the Way of St. James 430

GEOGRAFIA I SACRUM / GEOGRAPHY AND SACRUM / GEOGRAFÍA Y EL SACRO 431

Wojciech Mruk

- Pielgrzym i geograf Antoni. Dwa opisy peregrynacji do Ziemi Świętej franciszkanina Antoniego de Reboldi z Cremony 433
 Antoni – Pilgrim and Geographer. Two Descriptions of the Peregrination to the Holy Land of Franciscan Monk, Antoni de Reboldi of Cremona 443

<i>Ks. Maciej Ostrowski</i>	
Życie chrześcijańskie droga	445
Christian Life as a Road	453
 <i>Michaela C. Hastetter</i>	
Seelsorge auf dem Weg – Zeitzeichen und biblische Vergewisserung für neue Herausforderungen in der Pilgerpastoral	455
Duszpasterstwo w drodze – znaki czasu i biblijne dowody dla nowych wyzwań w duszpasterstwie pielgrzymkowym	469
 <i>O. Salezy Bogdan Brzuszek OFM</i>	
Wierni świeccy i ich apostołat w Kościele i w świecie (Refleksja teologiczna)	481
Lay Faithful and their Apostolate in the Church and the world. (Theological reflection)	495
 <i>Stanisław J. Adamczyk</i>	
Pielgrzymki do Ziemi Świętej w okresie od IV do końca XII wieku	497
Pilgrimages to the Holy Land During the Period from the 4th to the Late 12th century	529
 <i>o. Roman Jusiak OFM</i>	
Miejsca święte w Palestynie w kontekście uwarunkowań społeczno-kulturowych	531
Sacred Sites in Palestine – social and cultural context	549
 <i>Piotr Nyk</i>	
<i>Camino de Santa Teresa de Jesús – Jubileuszowa pielgrzymka Śladami św. Teresy z Ávila</i>	551
<i>Camino de Santa Teresa de Jesús – Jubilee pilgrimage in the footsteps of St. Teresa of Avila</i>	581
 <i>Kazimiera Orzechowska-Kowalska</i>	
Europejski Szlak Kulturowy Rady Europy – <i>Via Francigena</i>	583
A European Cultural Route – <i>Via Francigena</i>	594
 <i>Alfred Krogmann, Eva Kútna, Marek Civián</i>	
Religiózný cestovný ruch na príklade obce Rajecká Lesná	597
Religious tourismus on Rajecká Lesná example	607
 <i>Piotr Dolnicki</i>	
Krzyż na Wilczekodden (SW Spitsbergen) – polskie sanktuarium polarne	609
Wilczekodden Cross (SW Spitsbergen) – Polish Polar Shrine	616
 <i>Eugeniusz Rydz</i>	
Kształtowanie się przestrzeni sakralnej na terenie powiatów Pojezierza Drawskiego w latach 1945–2010	617
The Development of Religious Space in the Districts of the Drawsko Lakes Region (Pojezierze Drawskie) during the Years 1945–2010	632

<i>Iwona Jażewicz</i>	
Kościóły chrystologiczne w miastach diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej	635
Christological Churches in the Cities and Towns of the Koszalin and Kołobrzeg Diocese	642
<i>Małgorzata Flaga, Joanna Szczęsna</i>	
Patriotyczna i integracyjna rola katolickich ośrodków kultu religijnego na wschodnim pograniczu Polski	649
The Patriotic and Integrative Role of Catholic Centres of Religious Worship in the Eastern Borderland of Poland	668
<i>Grażyna Holly</i>	
<i>Patrocinia</i> świątyni chrześcijańskich na terenie pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego w 2014 r. wyrazem kultu Boga i świętych	671
Patronage of Christian shrines in the areas near the Polish-Slovakian-Ukrainian border in 2014 as an expression of the reverence of God and saints	693
<i>Justyna Liro</i>	
Rozwój i funkcjonowanie strefy sakralnej Sanktuarium Pasyjno-Maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej i Sanktuarium Męki Pańskiej w Kalwarii Wejherowskiej	695
The development and functioning of the Passion-Marian Sanctuary in Kalwaria Zebrzydowska and the Sanctuary of the Passion of Christ in Kalwaria Wejherowska	707
<i>Marta Michalska</i>	
Pielgrzymka jako zjawisko przestrzenne. Wpływ środowiska geograficznego	709
na migracje pątnicze	709
Pilgrimage as a spatial phenomenon. The impact of the geographical environment on pilgrimage migrations	724
<i>Anna Wilkońska</i>	
Rozwój turystyki religijnej w Krakowie a działania lokalnego samorządu	727
The Development of Religious Tourism in Krakow and the Actions of the Government	741
<i>Barbara Karpala</i>	
Nosaliści, rorantyści, mansjonarze... czyli muzyczny bagaż polskiego pielgrzyma ...	743
Nosalists, Rorantists, Mansionaries.... i.e. a Polish pilgrim's musical baggage	752